कर्णिकायां तथा मेरुस्तन्मध्ये ब्रह्मणो भवः ॥
एवं दृष्ट्वा परं तस्य शरीरस्य तु सम्भवम् ।
मुमुचे तच्छरीरस्थो वायुर्वायुसमं सृजत् ॥
अविद्याविजयश्चेमं शङ्खरूपेण धारय ।
अज्ञानच्छेदनार्थाय खड्गं तेऽस्तु तथा करे ॥
कालचक्रमयं घोरं चक्रं त्वं धारयाच्युत ।
अधर्म्मराजघातार्थं गदां धारय केशव ॥
मालेयं भूतमाता ते कण्ठे तिष्ठतु सर्व्वदा ।
श्रीवत्सकौस्तुभौ चेमौ चन्द्रादित्यच्छलेन ह ॥
मारुतस्ते गतिर्वीरः गरुत्मांस्तव कीर्त्तितः ।
त्रैलोक्यगामिनी देवी लक्ष्मीस्तेऽस्तु सदा प्रिया ॥
द्वादशी च तिथिस्तेऽस्तु कामरूपी च जायते ।
घृताशनो भवेद्यस्तु द्वादश्यां तत्परायणः ॥
स्वर्गवासी च भवतु पुमान् स्त्री वा विशेषतः ।
एष विष्णुस्तवाख्यातो मूर्त्तयो देवदानवाः ॥
हन्ति पाति शरीराणि सृजन्त्यन्यानि चात्मनः ।
युगे युगे सर्व्वगोऽयं वेदान्ते पुरुषो ह्ययम् ।
न हीनबुद्ध्या वक्तव्यो मनुष्योऽयं कदाचन ॥"
इति वाराहे परापरनिर्णयनामाध्यायः ॥*॥
ब्रह्मविष्णुशिवानामेकत्वं यथा,—
"ततो ब्रह्मा शरीरं तत् त्रिधा चक्रे महेश्वरः ।
प्रधानेच्छाबलाच्छम्भोस्त्रिगुणं त्रिगुणीकृतम् ॥
तदूर्द्ध्वभागः संजातश्चतुर्वक्त्रश्चतुर्भुजः ।
स्फटिकाभ्रसमः कायः शुक्लः स चन्द्रशेखरः ॥
ईशस्ततो ब्रह्मकाये सृष्टिशक्तिं न्ययोजयत् ।
स्वयमेवाभवत् स्रष्टा ब्रह्मरूपेण लोकभृत् ॥
स्थितिशक्तिं निजां मायां प्रकृत्याख्यां न्ययो-
जयत् ।
महेशे वैष्णवे काये ज्ञानशक्तिं निजां तथा ॥
स्थितिकर्त्ताभवद्विष्णुरहमेव महेश्वरः ।
सर्व्वशक्तिनियोगेन सदा तद्रूपता मम ॥
अन्तशक्तिं तथा काये शम्भवे स न्ययोजयत् ।
अन्तकर्त्ताभवच्छम्भुः स एव परमेश्वरः ॥
अतस्त्रिषु शरीरेषु स्वयमेव प्रकाशते ।
ज्ञानरूपं परं ज्योतिरनादिर्भगवान् प्रभुः ॥
सृष्टिस्थित्यन्तकरणादेक एव महेश्वरः ।
ब्रह्मा विष्णुः शिवश्चेति संज्ञामाप पृथक्
पृथक् ॥
अतस्त्वञ्च विधाता च तथाहमपि नो पृथक् ।
एवं शरीरं रूपञ्च ज्ञानमस्माकमन्तरात् ॥"
इति कालिकापुराणे १२ अध्यायः ॥*॥
अन्यच्च ।
"गुणातीतः स भगवान् व्यापकः पुरुषः परः ।
अनन्तभोगशायी च यन्नाभिकमलादभूत् ॥
विष्णुश्च स च गोविन्द ईश्वरश्च सनातनः ।
यस्तं वेद महात्मानं स जीवन्मुक्त उच्यते ॥"
इति वामनपुराणे ४२ अध्यायः ॥*॥
तेन गजेन्द्रमोक्षणं यथा,—
पुलस्त्य उवाच ।
"भक्तिं तस्याथ संचिन्त्य नागस्यामोघदर्शनः ।
प्रीतिमानभवद्विष्णुः शङ्खचक्रगदाधरः ॥
सान्निध्यं कल्पयामास तस्मिन् सरसि केशवः ।
गरुड़स्थो जगन्नाथो लोकाधारस्तपोधनः ॥
ग्राहग्रस्तं गजेन्द्रं तं तञ्च ग्राहं जलाशयात् ।
उज्जहाराप्रमेयात्मा तरसा मधुसूदनः ॥
स्थलस्थं दारयामास ग्राहं चक्रेण माधवः ।
मोक्षयामास नागेन्द्रं पापेभ्यः शरणागतम् ॥
स हि देवलशापेन हूहूर्गन्धर्व्वसत्तमः ।
ग्राहत्वमगमत् कृष्णाद्वरं प्राप्य दिवङ्गतः ।
गजोऽपि विष्णुना स्पृष्टो जातो दिव्यवपुः
पुमान् ॥"
इति वामनपुराणे ८१ अध्यायः ॥*॥
अस्य मन्त्रपूजादिर्यथा,—
"अथ वक्ष्ये महामन्त्रान् विष्णोः सर्व्वार्थसाध-
कान् ।
यस्य संस्मरणात् सन्तो भवाब्धेः पारमाश्रिताः ॥
तारं नमः पद ब्रूयात् नरौ दीर्घसमन्वितौ ।
पवनो णाय मन्त्रोऽयं प्रोक्तो वस्वक्षरः परः ॥"
अस्य पूजाप्रयोगः । प्रातःकृत्यादिस्नानान्तं
कर्म्म कृत्वा पूजामण्डपमागत्य वैष्णवाचमनं
कुर्य्यात् । तद्यथा गौतमीये ।
"केशवाद्यैस्त्रिभिः पीत्वा द्वाभ्यां प्रक्षालयेत्
करौ ।
द्वाभ्यामोष्ठौ च संमृज्य द्वाभ्यां मृज्यान्मुखं
ततः ॥
एकेन हस्तं प्रक्षाल्य पादावपि तथैकतः ।
संप्रोक्ष्यैकेन मूर्द्धानं ततः सङ्कर्षणादिभिः ॥
आस्यनासाक्षिकर्णांश्च नाभ्युरस्कं भुजौ क्रमात् ।
स्पृशेदेवं भवेदाचमनञ्च वैष्णवान्वये ।
एवमाचमनं कृत्वा साक्षान्नारायणो भवेत् ॥"
केशवादयस्तु केशवनारायणमाधवगोविन्द-
विष्णुमधुसूदनत्रिविक्रमवामनश्रीधरहृषीकेश-
पद्मनाभदामोदरसङ्कर्षणवासुदेवप्रद्युम्नानिरुद्ध-
पुरुषोत्तमाधोक्षजनृसिंहाच्युतजनार्द्दनोपेन्द्र-
हरिविष्णवः ॥ वाक्यन्तु प्रणवादि केशवाय नम
इत्यादि । तथा च ।
"सचतुर्थीनमोऽन्तैश्च नामभिर्विन्यसेत् सुधीः ॥"
ततः सामान्यार्घ्यादिमातृकान्तं कर्म्म विधाय
केशवकीर्त्त्यादिन्यासं कुर्य्यात् । अस्य ऋष्यादि-
न्यासः । शिरसि प्रजापतये ऋषये नमः । मुखे
गायत्रीच्छन्दसे नमः । हृदि अर्द्धलक्ष्मीहरये
देवतायै नमः ॥ * ॥ ततः कराङ्गन्यासौ । श्रीं
अङ्गुष्ठाभ्यां नम इत्यादि । श्रीं हृदयाय नम
इत्यादि । तथा च गौतमीये ।
"ऋषिः प्रजापतिश्छन्दो गायत्री देवता पुनः ।
अर्द्धलक्ष्मीहरिः प्रोक्तः श्रीबीजेन षड़ङ्गकम् ॥"
ततो ध्यानम् ।
"उद्यत्प्रद्योतनशतरुचिं तप्तहेमावदातं
पार्श्वद्वन्द्वे जलधिसुतया विश्वधात्र्या च जुष्टम् ।
नानारत्नोल्लसितविविधाकल्पमापीतवस्त्रं
विष्णुं वन्दे दरकमलकौमोदकीचक्रपाणिम् ॥"
एवं ध्यात्वा न्यसेत् । यथा । अं केशवाय कीर्त्त्यै
नमः ललाटे । वर्णानुक्त्वा सार्द्धचन्द्रान् पुरस्ता-
दित्यादिदर्शनात् सर्व्वत्र सानुस्वारः । आं
नारायणाय कान्त्यै नमो मुखे । इं माधवाय
तुष्ट्यै नमो दक्षनेत्रे । ईं गोविन्दाय पुष्ट्यै नमो
वामनेत्रे । उं विष्णवे धृत्यै दक्षकर्णे । ऊं
मधुसूदनाय शान्त्यै वामकर्णे । ऋं त्रिविक्रमाय
क्रियायै दक्षनासापुटे । ॠं वामनाय दयायै
वामनासापुटे । ऌं श्रीधराय मेधायै दक्षगण्डे ।
ॡं हृषीकेशाय हर्षायै वामगण्डे । एं पद्म-
नाभाय श्रद्धायै ओष्ठे । ऐं दामोदराय लज्जायै
अधरे । ओं वासुदेवाय लक्ष्म्यै ऊर्द्ध्वदन्तपंक्तौ ।
औं सङ्कर्षणाय सरस्वत्यै अधोदन्तपंक्तौ । अं
प्रद्युम्नाय प्रीत्यै मस्तके । अः अनिरुद्धाय रत्यै
मुखे । कं चक्रिणे जयायै । खं गदिने दुर्गायै ।
गं शार्ङ्गिणे प्रभायै । घं खड्गिने सत्यायै ।
ङं शङ्खिने चण्डायै दक्षकरमूलसन्ध्यग्रकेषु । चं
हलिने वाण्यै । छं मुषलिने विलासिन्यै । जं
शूलिने विजयायै । झं पाशिने विरजायै । ञं
अङ्कुशिने विश्वायै वामकरमूलसन्ध्यग्रकेषु । टं
मुकुन्दाय विनदायै । ठं नन्दजाय सुनन्दायै ।
डं नन्दिने स्मृत्यै । ढं नराय ऋद्ध्यै । णं नरक-
जिते समृद्ध्यै दक्षपादमूलसन्ध्यग्रकेषु । तं हरये
शुद्ध्यै । थं कृष्णाय बुद्ध्यै । दं सत्याय भूत्यै ।
धं सात्वताय मत्यै । नं सौराय क्षमायै वाम-
पादमूलसन्ध्यग्रकेषु । पं शूराय रमायै दक्ष-
पार्श्वे । फं जनार्द्दनाय उमायै वामपार्श्वे । बं
भूधराय क्लेदिन्यै पृष्ठे । भं विश्वमूर्त्तये क्लिन्नायै
नाभौ । मं वैकुण्ठाय मुदायै उदरे । यं त्वगा-
त्मने पुरुषोत्तमाय वसुधरायै हृदि । रं असृ-
गात्मने बलिने परायै दक्षांशे । लं मांसात्मने
बलानुजाय वरायणायै ककुदि । वं मेदआत्मने
बलाय सूक्ष्मायै वामांशे । शं अस्थ्यात्मने वृष-
घ्नाय सन्ध्यायै हृदादिदक्षकरे । षं मज्जात्मने
वृषाय प्रज्ञायै हृदादिवामकरे । सं शुक्रात्मने
हंसाय प्रभायै हृदादिदक्षपादे । हं प्राणात्मने
वराहाय निशायै हृदादिवामपादे । ळं जीवा-
त्मने विमलाय अमोघायै हृदाद्युदरे । क्षं
क्रोधात्मने नृसिंहाय विद्युतायै हृदादिमुखे ।
इति न्यसेत् ॥ * ॥ तथा च । गौतमीये ।
"केशवादिरयं न्यासो न्यासमात्रेण देहिनाम् ।
अच्युतत्वं ददात्येव सत्यं सत्यं न संशयः ॥
मातृकार्णं समुच्चार्य्य केशवाय इति स्मरेत् ।
कीर्त्त्यै च मनसा युक्तमित्यादि न्यासमाचरेत् ।
केशवाय ततः कीर्त्त्यै कान्त्यै नारायणाय च ॥"
इत्याद्यगस्त्यसंहितावचनाच्चायं क्रमः । न तु
केशवकीर्त्तिभ्यां नम इति । तथा भुक्तिमुक्ति-
मिच्छता अयं न्यासः कर्त्तव्यः श्रीबीजादिकः ।
यथा । श्रीं अं केशवाय कीर्त्त्यै नम इत्यादि ।
तथा च गौतमीये ।
"एवं प्रविन्यसेन्न्यासं लक्ष्मीबीजपुरःसरम् ।
स्मृतिं धृतिं महालक्ष्मीं प्राप्यान्ते हरितां
व्रजेत् ॥"
ततस्तत्त्वन्यासपीठन्यासर्ष्यादिन्यासविष्णुपञ्जरा-
दिन्यासान् कुर्य्यात् । तत्त्वन्यासादयस्तु ग्रन्थ-